

בדין תוספת שביעית

בוה ואינו עניין לו, אבל הוא עניין לחברו".

וכך צריך להסביר את המשנה: "אין נוטעין ואין מבריכין ואין מרכיבין ערב שביעית פחות משלושים יום לפני ראש השנה...³ הגמרא במסכת ראש השנה: "ואמר רב נחמן אמר רבה בר אבוח: לדברי האומר ל' [=30] צריך ל' ושלושים [=30+30], לדברי האומר שלשה צריך שלשה ושלושים...⁴ ורש"י במקום מסביר, ששלושים לקליטה, ושלושים לתוספת שביעית, שלא תהא נקלטת בתוספת שביעית. ולכאורה צריך לומר, שתוקף תוספת זו כתוקף תוספת שדה האילן עד עצרת, ושדה הלבן עד פסח. הגמרא בירושלמי⁵ שואלת: "וא"כ למה נאמר חורשין עד ראש השנה? רבי קרוספי בשם רבי יוחנן: רבן גמליאל ובית דינו התירו באיסור שני פרקים הראשונים". האם מכאן נסיק שתוקף תוספת שביעית הוא דרבנן?

לכאורה לא! הרמב"ם פסק: "בית דין גדול שדרשו באחת מן המידות כפי מה שנראה בעיניהם שהדין כך ודנו דין, ועמד אחריהם בית דין אחר ונראה לו טעם אחר לסתור אותו, הרי זה סותר ודן כפי מה שנראה בעיניו"⁶.

ובהלכה ב': "בית דין שגזרו גזרה או תקנו תקנה והנהיגו מנהג ופשט הדבר בכל ישראל, ועמד אחריהם בית דין

"עד אימתי חורשין בשדה האילן ערב שביעית? בית שמאי אומרים: 'כל זמן שהוא יפה לפרי', ובית הלל אומרים: 'עד לעצרת', וקרובים דברי אלו להיות כדברי אלו".

הסבר: שאלת המשנה היא: עד מתי מותר לחרוש בשנה השישית. ולכאורה, הדבר דורש הסבר. הירושלמי נותן טעם לדבר: "עד כאן הוא יפה לפרי, מכאן ואילך בנבל פירותיו".

מסביר הר"ש: "כיוון דלא מהניא לאילן, נראה כמתקן שדהו לצורך שביעית", כלומר: לצורך אילן – מותר, לצורך שדה – אסור.

מקור הדין בשמות ל"ב, כא: "בחריש ובקציר תשבת..." ובדברי הירושלמי:

"אם אינו לענין לשבת בראשית, ולא לענין שבתות שנים, תניהו עניין באיסור שני פרקים... 'בחריש ובקציר' – בחריש שבקציר אסור ואיזה זה? חריש של ערב שביעית שהוא נכנס לשביעית. ובקציר שחרישו אסור ואיזה זה? קציר של שביעית שהוא יוצא למוצאי שביעית".

האם תוקף הדין הוא דאורייתא או דרבנן?

לכאורה הוא דאורייתא, שהרי נדרש מפסוק, באחת משלושים ושתיים מידות דרבי אליעזר, במידה כ', "מדבר שנאמר

1. משנה שביעית פ"א, מ"א.
2. ירושלמי שביעית פ"א.
3. משנה שביעית פ"ב, מ"ד.
4. ראש השנה י', ע"ב.
5. רמב"ם הלכות ממרים, ב' הלכה א-ב.

אחר ובקש לבטל דברים הראשונים ולעקר אותה התקנה ואותה הגזרה ואותו המנהג, אינו יכול עד שיהיה גדול מן הראשונים בחכמה ובמנין".

להסבר הדבר – תוקף פסיקה הנובעת מלימוד מאחת המידות הינו דין דאורייתא: שינוי יכול להיות ע"י לימוד באחת מהמידות בצורה שונה. אך תוקף תקנה, גזרה או מנהג דרבנן יכול להשתנות רק ע"י בית דין גדול במנין ובחכמה.

חידוש זה מדייק הרמב"ם מהפסוק: "אל השופט אשר יהיה בימים ההם"⁶. כך לכאורה צריך להסביר את אחד התירוצים בירושלמי לשאלה מדוע חורשים עד ראש השנה? עונה ר' אחא בשם רבי יונתן: "בשעה שאסרו למקרא סמכו, ובשעה שהתירו למקרא סמכו. בשעה שאסרו למקרא סמכו 'בחריש ובקציר תשבת'... ובשעה שהתירו למקרא סמכו 'ושבתה הארץ שבת לה' [גזרה שווה בין שביעית לשבת] מה ערב שבת בראשית את מותר לעשות מלאכה עד שתשקע החמה, אף ערב שבת שנים את מותר לעשות מלאכה עד שתשקע החמה"⁷.

לכאורה, זו מחלוקת בין שני בתי דין בדרישה במידות שהתורה נדרשת; בית דין שאסר למד "אם אינו ענין ל... תניהו ענין ל...", ובין דין אחר למד "גזירה שווה" בין שבת בראשית לשבתות השנים.

בעיון ברמב"ם אנו רואים שפסיקתו בסוגיה זו אינה כן. וכך כותב הרמב"ם: "עבודת הארץ בשנה ששית, שלשים יום סמוך לשביעית – אסורה, הלכה למשה מסיני, מפני שהוא מתקנה לשביעית, ודבר זה בזמן שבת המקדש קיים הוא שנאסר מפי השמועה, וגזרו חכמים שלא יהיו חורשים שדה האילן

ערב שביעית בזמן המקדש אלא עד העצרת, ושדה הלבן עד הפסח, ובזמן שאין מקדש מותרין בעבודת הארץ עד ראש השנה, כדין תורה"⁷ [ללא הלכה למשה מסיני].

ברור שהרמב"ם מבחין בין שלושים יום קודם ראש השנה של שביעית לבין פסח ועצרת, לגבי שדה הלבן והאילן. הרמב"ם מציין שלושים יום – הלכה למשה מסיני, פסח ועצרת – גזרת חכמים. כמו כן מבחין הרמב"ם בין שתי תקופות: אחת בזמן שבת המקדש קיים – אסורה חרישה מדרבנן מפסח ועצרת, ומדאורייתא שלושים יום קודם ראש השנה. תקופה שנייה היא בזמן שאין המקדש קיים, ובה מותר לחרוש עד ראש השנה.

מקור הדין הוא בגמרא (מועד קטן ג, ע"ב). נצטט קטעים מהגמרא, ונראה את ההבחנה בין הבבלי והירושלמי. בבבלי: "כדתנן עד מתי חורשין בשדה אילן ערב שביעית? ... ר' שמעון אומר: "א"כ נתנה תורה שיעור לכל אחד ואחד בידו, אלא בשדה הלבן עד הפסח ובשדה האילן עד העצרת". ואמר ר' שמעון בן פזי, אמר ר' יהושע בן לוי משום בר קפרא: 'רבן גמליאל ובית דינו נמנו על שני פרקים הללו ובטלום'. וממשיכה הגמרא ושואלת, כיצד אפשר לבטל (כמו שאלת הירושלמי). ובהמשך עונה הגמרא: "אמר ליה אימור, כך התנו ביניהן, כל הרוצה לבטל יבוא ויבטל". שואלת הגמרא: "ויבטל? דידהו היא!! הלכה למשה מסיני היא!!" מתרצת הגמרא: "אמר ר' יצחק: 'כי גמירי הלכתא שלשים יום לפני ראש השנה, ואתו הני תקון מפסח ומעצרת, ואתנו בדידהו, כל הרוצה לבטל יבוא ויבטל'". ממשיכה הגמרא ושואלת חרי אין זו הלכה למשה מסיני, אלא דרשות פסוקים "בחריש ובקציר

6. דברים י"ז, ט.

7. רמב"ם הלכות שמיטה ויובל, פ"ג, ה"א ג.

תשבת" – כדרשת הירושלמי. עונה הגמרא: הלכה למשה מסיני – לשיטת ר' ישמעאל הלומד נושא אחר לחלוטין מהפסוק "בחריש ובקציר תשבת" הוא צריך ללמוד תוספת שביעית כהלכה למשה מסיני. ר"ע, הלומד תוספת שביעית מ"בחריש ובקציר תשבת", כמובן אינו זקוק להלכה למשה מסיני. עד כאן שיטתו של ר' שמעון בן פזי. נעבור לשיטתו של ר' יוחנן שם: "ור' יוחנן אמר: רבן גמליאל ובית דינו מדאורייתא בטיל להו. מאי טעמא? גמד שבת שבת משבת בראשית...". רש"י במקום: "לומר אשכחו סמן מן המורה, להכי בטלו הלכה". רב אשי מקשה על תירוצו של ר' יוחנן – וכי אדם דן גזרה שווה מעצמו, כדי לבטל הלכה למשה מסיני? אלא מתרץ רב אשי: "רבן גמליאל ובית דינו סברי לה כרבי ישמעאל, דאמר הלכתא גמירי לה, וכי גמירי הלכתא בזמן שבית המקדש קיים... אבל בזמן שאין בית המקדש קיים לא". ברור שהרמב"ם פסק כבתראי, לפי שיטתו של רב אשי אליבא דרבי ישמעאל, הסובר, שתוספת שביעית לי יום לפני ראש השנה, מקורה הלכה למשה מסיני, התלויה בזמן שבית המקדש קיים. ב"ה וב"ש גזרו גזרה נוספת בשדה הלבן ובשדה האילן מפסח ומעצרת. וכמובן, כל זה רק בזמן שבית המקדש קיים. ביטול הגזרות ע"י בית דינו של רבן גמליאל תלוי בבית המקדש; אם אינו קיים ביטלו גזרות פסח ועצרת, וממילא לי יום לא קיים. רבא הוא האמורא היחיד, המעמיד את יישוב הגמרא על ביטול תקנת הלל ושמאי ע"י בית דינו של רבן גמליאל, לשיטת ר' עקיבא. אך גם שיטתו מוקשית ע"י רב אשי, החוזר ומעמיד את הגמרא לשיטתו של ר' ישמעאל. הירושלמי ממשיך בשיטתו של ר' עקיבא (הר"ש סירליאו, מהר"א פולדא

וכן תוספות מהר"פ, וכן הניר – להגאון מאיר מארי"ם זצ"ל). חשוב לציין: הירושלמי מחפש מקור לשני הפרקים, והוא מביא את דרשת הפסוק "בחריש ובקציר תשבת". ומשמע, שמקור האיסור הוא דאורייתא, ולא כמו הבבלי, המעמיד את המקור לבי הפרקים בתקנת הלל ושמאי, והשלושים יום מחלוקת ר"ע ורבי ישמעאל. לפי הראשון – דאורייתא, והשני – הלכה למשה מסיני.

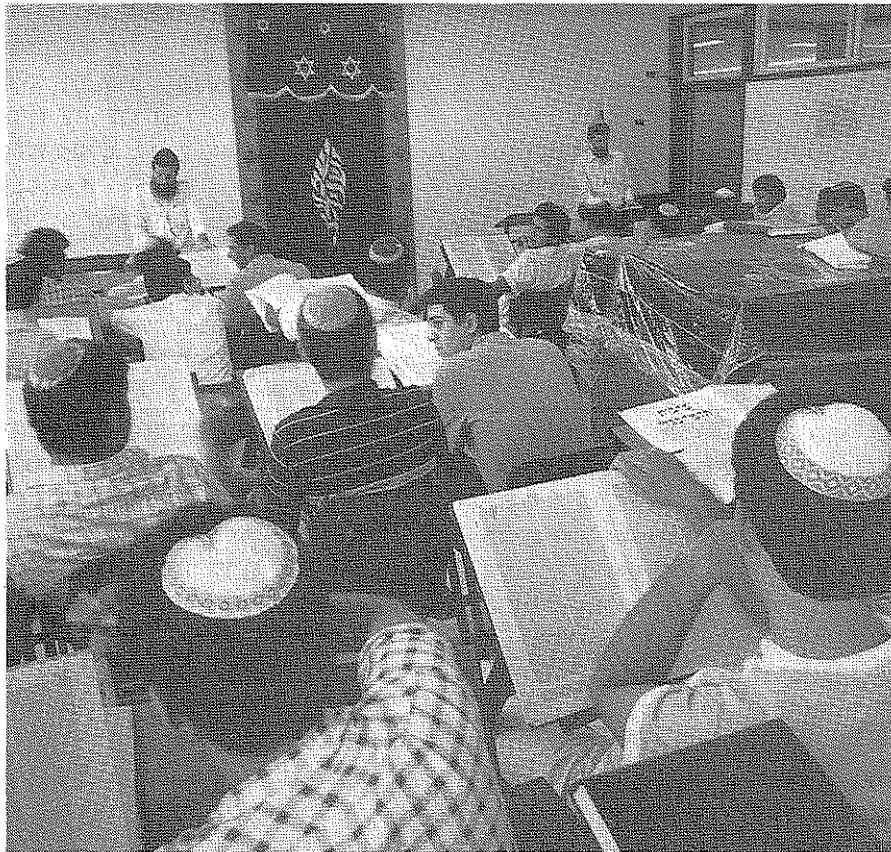
ונותר לנו להבין: מדוע קושייתו של רב אשי אינה נשאלת בירושלמי, לאחר התירוץ "למקרא סמכו" לאיסור ולהיתר, הרי הגזרה השווה עוקרת את ה"הלכה למשה מסיני". וכן עלינו להבין, מדוע ה"הלכה למשה מסיני" אינה מוזכרת כלל בירושלמי בסוגייתנו. נתחיל בשאלה השנייה. לר"ע אין הלכה למשה מסיני בנושא של תוספת שביעית, וממילא הירושלמי אינו מקבל את תירוצו של רבא במועד קטן, אלא סובר שיש מחלוקת בין ר' ישמעאל לבין ר"ע בדרשת הפסוק "בחריש ובקציר תשבת" – כשיטתו של ר' שמעון בן פזי במועד קטן.

וגם בשיטתו של ר"ע, אין, כמובן, צורך להעמיד, שדין תורה הוא על תקופה ארוכה יותר מאשר שלושים יום קודם ראש השנה של שביעית. ובאמת תקנת הלל ושמאי היא דרבנן, ולא כפי שאמרנו בראשית דברינו, שתוקף דין התוספת של עצרת ופסח זהה למעשה לדין שלושים יום קודם ראש השנה של שביעית. להבנת המושג "למקרא סמכו", המהווה מפתח לשאלה, מדוע קושייתו של רב אשי לא הובאה, יש לומר, ש"למקרא סמכו" אינו דאורייתא, אלא דרבנן; המקרא מהווה אסמכתא. ומכאן אפשר להסביר את הירושלמי כשיטת הבבלי, שלמעשה

אפשר להסביר את שיטת רי"ע בירושלמי, שגם ב' הפרקים הנם דאורייתא כמו שאמרנו בפתיחת דברינו. וזה בדומה לשיטת ה"מרומי שדה"², הגורסת, שרי"ע סובר ל' יום הלכתא, ושני פרקים דאורייתא.

הדיון הוא על ביטול דרבנן של ב' הפרקים, ומדאורייתא – על ביטול שלושים יום.

אך לבי נוטה יותר לפירושם של ה"פני משה" (במקום) ו"מעשה אורג" ויגן ירושלמי לרי דינקלס, המסבירים: שהירושלמי והבבלי חלוקים, ולשיטתם

תלמידי הסמינר בשעת "הסדר" בבית המדרש